

PROFESSOR RAMİZ ƏSKƏR: “ÖMRÜMÜN ÇOXUNUN BOŞA KEÇDİYİNƏ YÜZ FAİZ ƏMİNƏM”

BİZİM HAQQIMIZI KLASSİKLƏR YOX, MÜASİRLƏRİMİZ VERMƏLİDİRLƏR

FOTOLAR:
Tapdıq Abdullayev / Global Media Group

Bir iş də var ki, mənə sovet konyunktu-rasına uyğun qeyri-mill, mənəsiz mövzular verə bilərdilər. Məsələn, deyərdilər ki, namizədlük işi kimi filan əsərdə filan inqilabçının surətini yaz. Yəni məsələnin bu tərəfini də düşünürəm. Onda şükür edirəm..

Bakı Dövlət Universitetinin Türkologiya kafedrasının müdiri, filologiya elmlər doktoru, professor, əməkdar jurnalist, “Şöhrət” ordenli Ramiz Əskər dahi özbək şairi və mütəfəkkiri Əlişir Nəvainin “Xəmsə”-sini Azərbaycan dilinə tərcümə edib və görkəmli sənətkarın həyat və yaradıcılığı haqqında dörd kitab yazıb. Ramiz müəllimin tərcümə etdiyi 25.513 beytdən ibarət “Xəmsə” – “Heyrət ül-əbrar”, “Fərhad və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Səbahi-səyyar” və “Səddi-İskəndəri” haqqında, eləcə də professorun müəllifi olduğu kitablar barədə söhbət elədik:

● **Ramiz müəllim, fikir verdim ki, siz şairin adını “Nəvayi” kimi yazırsınız. Niyə?**

● Bizdə daha çox “Nəvai” forması işlənir, ancaq bu, doğru deyil. Doğrusu, “Nəvayi” olmalıdır. Ərəb əlifbası ilə yazılarda orada “ye” hərfi, yeni “y” var. Xətai də, Nəvai də məhz “y” ilə yazılmalı və tələffüz ediləlidir. Sonra, “xəmsə” sözü dırnaqda, üstəlik də böyük hərf ilə yazıla bilməz.

“*Klassiklərin bizə borcu yoxdur, bizim haqqımızı klassiklər yox, müasirlərimiz verməlidirlər. Çünki klassiklər heç kəsin qarşısında öhdəlik daşıyırlar. Mən Mahmud Kaşğarlının “Divanü lüğət it-türk” əsərini dilimizə çevirdim. Ona görə kim mənə qonorar verdi? Heç kim.*”

Bu, janrın adıdır. Trilogiya, epopeya kimi bir sözdür.

● **Əlişir Nəvaini oxuculara necə təqdim edərdiniz?**

● Qiyasəddin Mir Əlişir Nəvai türk dünyasının divan ədəbiyyatı sahəsində ən böyük şairi və mütəfəkkiridir. Otuz iki əsəri var. Beş dastanı, yəni xəmsəsi, beş divanı, təzkirələri, dil və ədəbiyyata dair əsərləri, dini-fəlsəfi-təsəvvüfi risalələri, tarixi və bioqrafik əsərləri var. Çağatay ədəbiyyatının ən qüdrətli şairidir. Bu il onun 580 illik yubileyidir.

● **Əlişir Nəvainin “Xəmsə”-sini bütövlükdə Azərbaycan dilinə tərcümə etməyiniz hansı ehtiyacdən yarandı və əsərlərin dilimizə tərcüməsi nə qədər müddətə başa gəldi?**

● Bildiyiniz kimi, mən BDU-nun Türkologiya kafedrasının müdiriyəm. Əvvəllər BDU-da bu sahə ilə bağlı iki kafedra vardı: Türk xalqları ədəbiyyatı və Türkologiya. Sonra həmin kafedraları birləşdirdilər. Biz bu gün tələbələrə türk xalqları ədəbiyyatından dərs deyirik. Əlişir Nəvai bəhsinə gəlib çatanda məlum olur ki, şairin çox az əsəri dilimizə tərcümə olunub. Düzdür, 1947 və 1979-cu illərdə Nəvainin “Fərhad və Şirin” məsnəvisini və seçilmiş əsərlərini dilimizə çeviriblər. Buna tərcümə demək olmaz, sanki Nizami Gəncəvini farscadan dilimizə çeviriblər. Nəvai əsərlərinin nə qafiyəsini, nə rədifini, nə də vəznini saxlayıblar. Ona görə də, mən bu qərara gəldim ki, Nəvainin “Xəmsə”-sini doğrudürüst şəkildə tərcümə edim ki, tələbələr və türk xalqları

ədəbiyyatı ilə maraqlananlar onları oxuya bilsinlər. Özbəklər Nəvainin ildönümünü hər il böyük təntənə ilə qeyd edirlər. İki il əvvəl Nəvainin adını daşıyan şəhərdə şairin 578-ci ildönümünü keçirəndə mənə həmin şəhərin fəxri vətəndaşı seçdilər. Orada elm adamları, ictimai xadimlər dedilər ki, sən Babur adına beynəlxalq mükafat laureatısan, “Baburnamə”-ni Azərbaycan dilinə tərcümə edibdən, Nəvainin də əsərlərini dilimizə çevirdim. Ona görə verdim ki, bir neçə adamla birgə “Xəmsə”-ni tərcümə edərdəm. Amma qonorar verilmir deyə, heç kimi bu məşəqqətli işə cəlb edə bilmədim. Ötən il tərcümə etdiyim mənzumələrdən bir nüsxə (siqnal nüsxəsi) çap edilib Özbəkistana apardım. Özbəkistan Prezidentinin humanitar məsələlər üzrə müşaviri Xeyrəddin Sultanov o kitabları mənədən alıb dövlət başçısı Şövkət Mirziyoyevə göstərdi. Daşkənddə mənə Özbəkistan Yazıçılar İttifaqına üzv seçildim və dedilər ki, mənim tərcüməmi Özbəkistanda da çap edəcəklər. Bu ilin noyabrında Özbəkistanda Əlişir Nəvainin 580 illik yubileyinin təntənəli bağlanması mərasimi olacaq. Məncə, bu kitabları çap edib oxuculara verəcəklər.

● **Kitabların içərisində sponsorlar Əskər soyadlı insanlar – sizin ailə üzvləriniz, yaxınlarınız və qohumlarınızdır. Niyə aidiyyəti təşkilatlar belə bir unikal nəşrin çapına lazımı dəstəyi vermədilər?**

● Tərcümələr hazır olandan sonra Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına müraciət elədim. Məlum oldu ki, AMEA əməkdaşlarının kitabları qala-qala, BDU-nun müəlliminin tərcümə elədiyi əsərləri çap etmək doğru çıxmaz. Ona görə də ailə üzvlərimi – övladlarımı və qardaşlarımı sponsor qismində bu işə cəlb etdim.

● **Belə bir fikir var ki, “klassiklər heç kəsə borclu qalmır”, yəni onların yolunda**

çəkilen əziyyət gec-tez öz maddi və mənəvi bəhrəsini verir. Türk dünyasının bir çox klassiklərini dilimizə qazandıran bir alim və tərcüməçi kimi bu fikirlə razısınız mı?

● Yox, razı deyiləm. Klassiklərin bizə borcu yoxdur, bizim haqqımızı klassiklər yox, müasirlərimiz verməlidirlər. Çünki klassiklər heç kəsin qarşısında öhdəlik daşıyırlar. Mən Mahmud Kaşğarlının “Divanü lüğət it-türk” əsərini dilimizə çevirdim. Ona görə kim mənə qonorar verdi? Heç kim. Amma özbək alimi, elmlər namizədi Salih Mütəllibov “Divanü lüğət it-türk”-ü özbəkçəyə tərcümə etdi, ona müdafiəsiz elmlər doktoru adı verdilər. Dedilər ki, o əsərin hər cildinə yazdığın ön söz, son söz, qeyd və şərhlər kifayət edir ki, sən elmlər doktoru olasan, sonra da akademik seçdilər. Mənə isə Azərbaycanda dedilər ki, get doktorluq dissertasiyası yaz, sonra da müdafiə elə, “Divan”-ı tərcümə edibdən, lap yaxşı. 2022-ci ildə 9 cildə olan üç kitab tərcümə etmək fikrindəyəm: Fəzlullah Rəşiddədinin “Came ət-təvarix” əsərini, türkmənlərin üç cildə “Goroğlu” dastanını və Şövkət Sürrəyya Aydermirin “Makedoniyadan Orta Asiyaya Ənvər Paşa” kitablarını. Qonorar almaq ehtimalım yoxdur, bəri çapını edələr. O kitablar ölkəmizə çox gərəklidir. Ancaq onların gərəkli olduğunu çoxlarına izah etmək olmur.

● **Amma bildiyimə görə, siz türk dünyasının bütün ədəbi mükafatlarını alıbsınız?**

● Almışam. Məsələn, Türkiyənin “Türk kultürünə xidmət” və “Qızıl alma”, Özbəkistanın “Babur”, Türkmənistanın “Altın əsr”, Ukraynanın “Bekir Çobanzadə”, Türk Akademiyasının “Vilhelm Tomsen” mükafatını, TÜRKSOY-un, Qazaxıstanın, Özbəkistanın, Türkmənistanın və Tatarıstanın medallarını almışam. Bunun üçün soydaşlarımıza təşəkkür edirəm.

● **Əlişir Nəvai yazdığı “Xəmsə”-də Nizami Gəncəvi, Əbdürrəhman Cami, Xacə Himmət, Əmir Xosrov Dəhləvi və Əşrəf Mərağaidən bəhrələndiyini “Mühakimət ül-lügəteyn” əsərində aşkar yazır, ancaq o bəhrələnmələrin mahiyyətini xırdalamır. Sizcə, o yaranlandığı ayrı-ayrı “Xəmsə”lərdən hansı məziyyətləri əxz edib?**

● Nəvai hər əsərində hökmən Nizami Gəncəviyə, Əmir Xosrov Dəhləvi və Əbdürrəhman Camiyə fəsilələr həsr edib. Onlara xitabən yazıb ki, mən həqiqi də öz sıranızda görün, çünki mən də “Xəmsə” yazmaq yolunda cən qoydum. Əmir Xosrov Dəhləvi bu əsəri on iki il, Nizami Gəncəvi otuz il, Cami ilə Nəvai isə iki il yarım yazıblar. Nəvai bu əsəri yazmaq üçün vəzirlikdən istefa verib, sonra Sultan Hüseyn Baykara onu çağıraraq, əsəri yazıb bitirdin, yənidən öz vəzifənə qayıt. Nəvai “Xəmsə”-ni yazıb sultana təqdim edir. Sultan deyir ki, çoxdandır bizim aramızda bir mübahisə var, gəl onun həll edək. Sultan soruşur ki, mən mürsidəm, yoxsa sən? Nəvai söyləyir ki, siz mürsidsiniz, biz müridik. Sultan deyir ki, əgər elədirsən, gəl min ata. Nəvai bunun səbəbini soruşanda sultan deyir ki, sən bu işi ki görübsən, türkçə “Xəmsə” yazıbsan, mən sənə atının yüyənindən tutub sarayın həyətidə gəzdirəcəyəm. Bütün saray əhli bu hərəkətə məəttəl qalır. Sultan deyir ki, sən o qədər böyük adam, o qədər böyük şair sən ki, mən sənə ehtiramımı hamının gözü qarşısında bildirməliyəm.

“Xəmsə”lər arasındakı fərq

● **“Xəmsə”lər arasındakı fərq məsələsinə qayıdaq...**

● Nəvainin “Xəmsə”-sinin süjetləri fərqlidir. Firdovsi “Şahnamə”də fars hökmdarlarını qabardır, Nəvai türk hökmdarlarını önə çıxarır. Yaxud Nəvai Fərhad obrazını Xosrovdan üstün tutur. Fərhad Nizaminin əsərində daşyonandır, Nəvainin məsnəvisində isə Çin ağfurunun oğludur. Nizaminin “Yeddi gözəl”-ndə hər hekayəni bir gözəl danışır, Nəvainin “Səbahi-səyyar” əsərində isə hekayələri müxtəlif iqlim yollarından gələnələr söyləyir.

Nəvai “Heyrət ül-əbrar”-da 63 bəddə süjetlər verir, Nizami “Sirlər xəzinəsi”-ndə 20 hekayət söyləyir. Nəvai hekayələrin birində nəql edir ki, oğru lağım atıb bir evə girir, ev sahibi isə namaz qılır. Oğru evdən xeyli əşya götürüb onları bir çuvala yığır, ancaq çuval lağımına sığmır. Ev sahibi namazını yarımçıq qoyub oğruya kömək edir. Oğru çıxıb gedir, yarım saat sonra ağlaya-ağlaya qayıdıb gəlir və ev sahibinin müridi olmaq istəyir.

● **Nəvainin “Səbahi-səyyar” əsəri “Xəmsə”-nin eyni mövzulu əsərləri sırasında ən çox fərqlənir. İstərdim bu barədə danışasınız...**

● Çünki əsərin qəhrəmanı Bəhrəm şah qəhrəmanlıq surətinə çox uyğundur. Buna görə də, onun obrazını müxtəlif süjetlərə şəxələndirmək mümkündür. Nizaminin əsərindəki Fitnə surətinin alternativini Nəvainin Dilarəm obrazıdır. Ancaq onların hekayətləri arasında da fərqlər çoxdur. “Xəmsə” yazmaq ənənəsi süjetlərə görə yox, “Xəmsə”-nin ehtiva etdiyi mənaya görədir. Yeni əsərlərin adları, süjetləri fərqli olsa da, ehtiva etdikləri mənalar, demək olar eynidir. Hər “Xəmsə” müəllifinin öz etik-estetik və sənət kredosu var və hər kəs əsas fikrə, məqsədə, qayəyə müxtəlif yollarla gəlir.

● **Sizcə, Ə.Nəvainin “Səddi-İskəndəri”-ndəki 89 hissədən bəzilərinin İskəndərə aid olmamağı ilə əsər nə itirir, nə qazanır?**

● Nəvainin digər dörd əsərdə demək istədiyi bəzi fikirlər vardı ki, onları “Səddi-İsgəndəri” məsnəvisinə daxil edib. Yaxud onu narahat edən bəzi problemlər, ideyalar vardı ki, onları ayrıca risalə kimi yazmaq əvəzinə bu əsərdə ifadə edib. Ona görə də, bu məsnəvidə kənar süjetlər çoxdur. Amma deməzdim ki, əsər bu məsələyə görə nə isə itirir.

